

Dymnicka, Irena

Program sumarycznego opracowania zawartości materiałów źródłowych do dziejów Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk (1800-1832)

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 3/1, 135-140

1958

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Irena Dymnicka

**PROGRAM SUMARYCZNEGO OPRACOWANIA ZAWARTOŚCI
MATERIAŁÓW ŹRÓDŁOWYCH DO DZIEJÓW
WARSZAWSKIEGO TOWARZYSTWA PRZYJACIÓŁ NAUK
(1800—1832)**

Zespół pracowników Archiwum Polskiej Akademii Nauk rozpoczął pracę nad przygotowaniem wydawnictwa z zakresu dziejów nauki polskiej XIX wieku. Tytuł roboczy tego wydawnictwa został sformułowany następująco: *Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk 1800—1832. Zestawienie zawartości źródeł.*

Do publikacji tej zostaną wykorzystane możliwie wszystkie rękopiśmienne i drukowane źródła, do dziejów Towarzystwa. Są to 3 zasadnicze grupy materiałów:

I. Zespół akt Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, znajdujący się w Archiwum Głównym Akt Dawnych w Warszawie, który składa się ze 105 woluminów. Z tego 26 woluminów włączono do zespołu w 1948 r., po wydobyciu ich z gmachu Warszawskiego Obserwatorium astronomicznego. Daty krańcowe zespołu pokrywają się z całym okresem istnienia Towarzystwa: 1800—1832. Nie wszystkie woluminy są jednak kompletne, niektóre są szczątkowe, złożone zaledwie z kilku kart.

II. Materiały uzupełniające akta zespołu:

1. Źródła przedrukowane w tekście i aneksach monografii Kraushara *Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk* z akt Towarzystwa, które później zaginęły.

2. Prasa współczesna, zawierająca rozprawy członków i sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa, głównie: „Nowy Pamiętnik Warszawski“ (1801—1805). „Pamiętnik Warszawski“ (1822—1823), „Gazeta Korespondenta Warszawskiego i Zagranicznego“ (1792—1831), „Kurier Warszawski“ (1821—1839), „Kurier Polski“ (1829—1831).

Materiały te zostaną wykorzystane w granicach chronologicznych, odpowiadających okresowi istnienia Towarzystwa.

3. Akta dotyczące Towarzystwa Przyjaciół Nauk, zawarte w zbiorach rękopiśmiennych bibliotek, np. papiery po Albertrandim w Dziale Rękopisów Biblioteki PAN w Krakowie, zbiory Potulickich w AGAD w Warszawie.

III. *Roczniki Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk*, wydawnictwo urzędowe z lat 1802—1830, złożone z 21 tomów. Zawierają one mowy wygłaszane przy zagajeniu posiedzeń publicznych przez prezesów, mające charakter sprawozdań z działalności Towarzystwa, rozprawy i prace naukowe członków, wspomnienia o członkach zmarłych i ich życiorysy oraz listy członków z uwzględnieniem podziału na kategorie. Materiał ten pozwoli na uzupełnienie niektórych braków, występujących w zespole aktowym.

W badaniach nad historią nauki polskiej Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk winno zająć ważną pozycję. Nie licząc poprzednich efemerycznych prób, które nie dały trwałych rezultatów, Towarzystwo to było pierwszą na ziemiach polskich organizacją o charakterze akademii nauki, która w ciągu 32 lat odgrywała kierowniczą rolę w życiu umysłowym całego kraju, przyjmując do swego grona uczonych z trzech zaborów; utrzymywała kontakty naukowe z zagranicą i pozostawiła wyniki swej działalności w postaci licznych prac naukowych z różnych gałęzi wiedzy. Obecnie straciły one już swą aktualność, ale posiadają wartość jako świadectwa stanu nauki w Polsce w I połowie XIX wieku.

Literatura o Towarzystwie Przyjaciół Nauk składa się z niewielu pozycji. Poza drobnymi artykułami i wzmiankami, na uwagę zasługuje tylko kilka większych prac, które mają poważniejsze znaczenie.

Praca Aleksandra Kraushara pt. *Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk, 1800—1832*, wydana w 8 tomach w latach 1900—1906, ma charakter kroniki. Nie daje ona dostatecznej podstawy do badania dziejów Towarzystwa ze względu na liczne nieścisłości. Źródła umieszczone w tekście lub aneksach, zostały opublikowane bez stosowania zasad techniki wydawniczej. Autor nie kolacjonował tekstów źródeł, dlatego zawierają one wiele błędów i opuszczeń, a niejednokrotnie nadawał tekstom błędny tytuł i datę lub niewłaściwie ustalał autorstwo. Tekst własny Kraushara stanowi streszczenie protokołów posiedzeń Towarzystwa, niedokładne, chaotyczne i z wieloma błędami¹. Poza tym Kraushar nie mógł uwzględnić

¹ J. Michalski, *Z dziejów Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Przedmowa*, s. 5.

w swej pracy akt, znalezionych dopiero po II wojnie światowej. Te minusy pracy Kraushara, chociaż nie deprecjonują jej zupełnie, obniżają jednak w dużym stopniu jej wartość. Z drugiej strony należy jednak podkreślić fakt, że Kraushar wykorzystał z archiwum Towarzystwa materiały, które później zaginęły. Zadaniem zespołu opracowującego zawartość źródeł do dziejów Towarzystwa będzie ustalenie, które teksty źródłowe Kraushar wydał na podstawie obecnie już nie istniejących akt i uwzględnienie ich w wydawnictwie.

Trzy naukowe opracowania zostały opublikowane przez Towarzystwo Naukowe Warszawskie: rozprawa Ryszarda Przelaskowskiego *Warszawskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk, 1800—1832*, umieszczona w zbiorze *Towarzystwo Naukowe Warszawskie, 1907—1932*, wydanym w 25 rocznicę jej powstania oraz prace, które ukazały się w związku z 150 rocznicą założenia TPN: Bogdana Suchodolskiego *Rola Towarzystwa Warszawskiego Przyjaciół Nauk w rozwoju kultury umysłowej w Polsce* (1951), w której autor przeprowadza analizę działalności Towarzystwa w dziedzinie organizowania i kierowania życiem umysłowym w Polsce w początkach XIX wieku i Jerzego Michalskiego *Z dziejów Towarzystwa Przyjaciół Nauk* (1953), o charakterze zarysowym i ogólno-informacyjnym. Prace te stanowią pozytywny wkład w rozwój badań nad działalnością Towarzystwa.

Ogólnie jednak można stwierdzić, że dotychczasowa literatura o Warszawskim Towarzystwie Przyjaciół Nauk nie wyczerpuje całokształtu związanych z nim zagadnień.

Opracowanie zawartości materiałów źródłowych do dziejów Warszawskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk będzie pomocą i ułatwieniem dla wszystkim, którzy zechcą rozpocząć pracę nad zbadaniem wyników działalności Towarzystwa jako całości lub któregośkolwiek z jego członków.

Zawartość i układ wydawnictwa przedstawia następujący schemat:

Wstęp: uzasadnienie, źródła, metoda.

Wykaz skrótów.

I. Część ogólna.

1. Inwentarz sumaryczny zespołu akt TPN z AGAD,
2. Spis zawartości Roczników,
3. Spis źródeł: a) publikowanych przez Kraushara, później zaginionych, b) zawartych w prasie współczesnej, c) zawartych w zbiorach rękopiśmiennych bibliotek.
4. Schematy organizacyjne Towarzystwa,
5. Tabela chronologiczna władz Towarzystwa.

II. Część szczegółowa.

Wiadomości o członkach Towarzystwa i osobach współdziałających, czy popierających Towarzystwo:

1. Układ alfabetyczny ogólny według nazwisk,

2. Układ rzeczowy: a) podział na poszczególne gałęzie nauk z podaniem nazwisk członków, którzy się nimi zajmowali oraz prac bezautorskich, b) hasła ogólne, hasła organizacyjno-administracyjne, hasła finansowe, biblioteka, zbiory i archiwum Towarzystwa itd.

III. Indeks instytucji, tytułów prac bezautorskich i topograficzny.

Zasadniczą częścią publikacji jest układ alfabetyczny II, I, obejmujący w jednym ciągu wszystkie elementy dotyczące danej osoby — członka lub osoby popierającej. Zapis dotyczący członków będzie szczegółowy. W skład tego zapisu wejdą następujące elementy:

1. Krótka notatka przy nazwisku (daty urodzenia i śmierci, specjalność naukowa, ostatnia godność, godność w Towarzystwie).

2. Informacje o członku Towarzystwa, zawarte w zespole akt WTPN w Archiwum Głównym Akt Dawnych (oznaczone skrótem A), materiałach uzupełniających (U) i Rocznikach WTPN (R).

A a) dokumenty autorskie członka Towarzystwa (autografy prac, przemówień, listów itp., gdzie dany członek był wystawcą lub autorem), b) dokumenty do niego adresowane, c) dokumenty o nim.

U a) jak wyżej, b) j. w., c) j. w.

R a) prace autorskie członka Towarzystwa, b) utwory skierowane do niego, c) wiadomości o nim.

Dane te będą ułożone chronologicznie w obrębie każdej z 3 podgrup i zaopatrzone w odsyłacze cyfrowe do numeru tomu lub woluminu akt i strony.

Przykłady (roboczo):

Niemcewicz Julian Ursyn

1758—1841, poeta, historyk i publicysta, sekretarz senatu, członek czynny od r. 1802, prezes od r. 1827.

- A a) 1. Podziękowanie za wybór do Towarzystwa, 1802, 59 s. 6.
 2. Projekt ułożenia ogólnego katalogu ksiąg i pisarzy polskich, 1808, 59, s. 201.
 3. Informacja o stanie Biblioteki Królewskiej i wielu bibliotek klasztornych, 1810, 59, s. 238.
 4. Opinia o pracy St. Potockiego na temat stylu 1813, 25, s. 122.
 5. Opinia o pracy Skarbka pt. *O dobroczynnych zakładach rolników*, 1823, 67, s. 27.
 6. Przemówienie po wybraniu prezesa TKPN, 1827, 20, s. 124.
 7. List w sprawie zbioru *Dziejów Ojczyźnych*, 6 d, 52, s. 15.
 b) 1. List Sołowiewa w sprawach językowych, 1829, 27, s. 190.
 c) 1. Wybranie Niemcewicza członkiem WTPN, 1802, 59, s. 3.
 2. Sprawa wyjazdu do Ameryki, 1808, 59, s. 28.
 3. Wyznaczenie Lіндеgo i Wolskiego recenzentami pracy Niemcewicza, 1809, 59, s. 228.

4. Umieszczenie poezji Niemcewicza na porządku posiedzenia publicznego Towarzystwa, 1814, 60, s. 57.
 5. Uchwała o zawieszeniu portretu Niemcewicza w sali obrad Towarzystwa, 1820, 61, s. 152.
 6. Wybór na prezesa Działu Nauk, 1822, 62, s. 144.
- UK² a) 1. Odezwa J. U. Niemcewicza w sprawie synonimów polskich, 1809, III, s.228.
2. Prezes Niemcewicz do Henryka ks. Lubomirskiego, 1829, VII, s. 483.
- b) 1. Odezwa Norblina starszego do Niemcewicza, 1827, VI, s. 448.
2. Arcybiskup Wolicki do prezesa Niemcewicza, 1829, VII, s. 469.
 3. Karol Rotteck, historyk, do prezesa Niemcewicza, 1830, VII, s. 495.
- c) 1. Uwagi ks. Czarneckiego nad przypisami do *Śpiewów historycznych* Niemcewicza, czytane na posiedzeniu, 1811, II, s. 267.
- R a) 1. *Duma o kniaziu Michale Glińskim*, 1803, II, s. 455.
2. *Mowa na pochwałę Jana Kochanowskiego*, czytana 10.XI.1808—1812, VII, s. 33—35.
 3. *Pochwała pogrzebowa Ignacego Potockiego*, 1812, VIII, cz. II, s. 101—122.
 4. *Naśladowanie pieśni Mojżesza po przejściu suchą nogą Morza Czerwonego*, 1821, XIV, s. 515—518.
 5. Zagajenie posiedzenia publicznego TKWPN dnia 4.V.1829, 1830, XXI, s. 1—21.
- b) 1. Dar do Biblioteki Towarzystwa (własne dzieło pt. *Jan z Tęczyna* 1825, XVIII, s. 247.

Zapis dotyczący osób popierających będzie uproszczony, poda tylko nazwisko i — o ile da się ustalić — godność ofiarodawcy. Umieszczenie w wykazie nazwisk osób popierających Towarzystwo pozwoli na określenie stopnia nasilenia mecenatu i popularności Towarzystwa w społeczeństwie.

Układ rzeczowy II, 2 jest pomocniczy dla ujęcia informacji o pracach bezautorskich i zagadnieniach ogólnych (organizacyjno-administracyjnych itp.). Wprowadzenie podziału na poszczególne gałęzie nauk uprawianych przez Towarzystwo, z podaniem wykazu nazwisk członków, którzy się nimi zajmowali, byłoby rzeczą celową, gdyż ułatwiłoby zadanie tym badaczom, którzy zechcą opracować stan danej gałęzi wiedzy w całokształcie działalności naukowej Towarzystwa. Kwestią dyskusyjną jest forma tego wykazu. Można w tym wypadku postąpić w dwojaki sposób: podać nazwiska członków Towarzystwa w ramach wszystkich kolejnych schematów organizacyjnych, co odpowiadałoby faktycznemu stanowi rzeczy, ale spowodowałoby kilkakrotne powtórzenie tych samych nazwisk, lub też przy-

² Skrót „K” oznacza: A. Kraushar, *Towarzystwo Warszawskie Przyjaciół Nauk, 1800—1832*, Kraków—Warszawa, 1900—1911.

jąc ostatni, najbardziej rozbudowany schemat organizacyjny, uwzględniający wszystkie gałęzie nauk i podać nazwiska wszystkich członków, którzy zajmowali się każdą z nauk w ciągu całego okresu istnienia Towarzystwa. Nazwiska byłyby zaopatrzone w odsyłacze do działu II, 1, wobec czego indeks alfabetyczny osób stałby się zbędny.

Archiwum Polskiej Akademii Nauk, podając projekt swej pracy do wiadomości osób zainteresowanych problematyką historii nauki, a w szczególności działalnością Towarzystwa Przyjaciół Nauk, oczekuje z ich strony uwag i wypowiedzi, które pozwoliłyby na pogłębienie i lepsze opracowanie programu zamierzonej publikacji.